

Tarih ve Günce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
1/2, (2018 Kış/Winter), ss. 223-226.

Kitap Tanıtımı

Book Review

Emine Gürsoy Naskali, *Celal Bayar Arşivinden Serbest Fırka Anıları, Doğan Kitap, İstanbul, 2015, 144 sayfa, ISBN 978-605-09-2421-3*

Murat KAYA*

Emine Gürsoy Naskali tarafından yayıma hazırlanan “Celal Bayar Arşivinden Serbest Fırka Anıları” başlıklı kitap, Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasi tarihine ışık tutan bir eserdir. Kitap; Burhanettin Onat, Kılıç Ali ve Celal Bayar’ın anılarının yer aldığı üç bölümden oluşmaktadır. Yayımlanan anıların tamamı Celal Bayar’ın kişisel arşivinden derlenmiştir. Kitabın sonunda anıları yayımlanan kişilerin kısa özgeçmişleri, fotoğraflar, gazete haberi ve dizin yer almaktadır.

Kitabın ilk bölümü “Burhanettin Onat’ın Serbest Fırka anıları” başlığını taşımaktadır. Giriş yazısındaki dört numaralı dipnotta belirtildiğine göre, Burhanettin Onat’ın Serbest Fırka anıları ilk kez bu kitapta yayımlanmıştır. Burhanettin Onat, 1973 yılında Celal Bayar’ı Çiftelhavuzlar’da bulunan evinde ziyaret etmiştir. Celal Bayar, ziyaret sırasında Serbest Fırka anılarını yazmakta olduğunu söylemiş ve Burhanettin Onat’a döneme ilişkin kendi anılarını yazması ricasında bulunmuştur. Burhanettin Onat bu ricayı kırmayarak Türk siyasi tarihine önemli ölçüde katkı sağlayacak anılarını yazmıştır. Orijinali 83 sayfa uzunluğunda olan bu anılar Celal Bayar’ın arşivinde “Serbest Fırka Hatıraları, Dr. Burhanettin Onat, Eski Antalya Milletvekili, 7 Mayıs 1973” başlıklı dosyada muhafaza edilmektedir.

Burhanettin Onat, anılarının iki farklı yerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili elindeki belge ve bilgilerin bir nakil sırasında kaybolduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı anılarını kaleme alırken kronolojik sıralamada ve bazı olayları tarihlemeye zorluklar yaşamıştır. Ancak kronolojik sıralama hatalarından daha büyük bir sorun bulunmaktadır. Burhanettin Onat, doğrudan tanık olduğu

---

* Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, (muratkaya1283@gmail.com).

olayların yanı sıra başkalarından duyduklarını da aktarmaktadır. Burhanettin Onat'ın başkalarından duyarak aktardığı diyalogların doğruluğuna şüphe ile yaklaşmakta fayda vardır.

Burhanettin Onat, anılarının başında siyasetle ilgilenmeyi hiçbir zaman aklının ucundan bile geçirmediğini belirtmektedir. Büyükkada'da ailesinin yanındayken, Yalova'ya gidip Reşit Galip'i ziyaret etmesiyle birlikte kendisini siyaset sahnesinde bulmuştur. Yalova'da bulunan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Burhanettin Onat'ın oraya geldiğini öğrenince kendisini akşam yemeğine davet etmiştir. Burhanettin Onat üzerindeki "beyaz pantolon" ve "beyaz pabuç" ile Gazi'nin yanına gitmeye tereddüt etmiş olsa da, teklifi reddetmesi nezaketsizlik olacağı için Reşit Galip'in lojmanında kendisine çeki düzen vererek akşam yemeğine katılmıştır.

Burhanettin Onat, Yalova'daki akşam yemeği ile ilgili detayları anlatmadan önce, Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini nereden tanıdığına açıklık getirmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Antalya'yı ilk ziyaretinde Burhanettin Onat önemli görevler üstlenmiştir. Programın hazırlanmasına katkı sağladığı gibi, Mustafa Kemal Paşa'ya bir konser de vermiştir. Antalya'daki akşam yemeği sırasında tarih üzerine sohbetler yapılıyordu. Bu sohbetler sırasında Mustafa Kemal Paşa ve Afet Hanım arasındaki küçük bir tartışmadan dolayı ortam biraz gerilmişti. Burhanettin Onat'ın o sırada söylemiş olduğu bir söz hem salonun havasını değiştirdi, hem de Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine daha çok ilgi duymasına neden oldu. Antalya'da başlayan bu tanışma sayesinde Burhanettin Onat Yalova'ya gittiğinde kendisini Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasında bulmuş oldu.

Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasında Burhanettin Bey'e Fethi Bey'in sırasında yer verildi. Yaklaşık 50 kişinin bulunduğu yemekte Mustafa Kemal Paşa, Burhanettin Bey'i kısaca tanıttıktan sonra "Fethi Beyefendi! İşte sizinle çalışabilecek çok kıymetli bir arkadaş." dedi. Burhanettin Bey, ilk önce siyasetle uğraşmak yerine kendi mesleğini icra etmek istediğini dile getirmiş olsa da daha sonra yeni fırkada yer almayı kabul etti. Reşit Galip o akşam Burhanettin Bey'e önemli bir uyarıda bulunmuş ve yeni fırkada yer almasıyla ilgili olarak "Şurasını iyi bilmelisin ki bu işin sonunda darağacına gitmek de vardır" demiştir. Burhanettin Onat'ın o akşama ilişkin Makbule Hanım ve İsmet Paşa ile ilgili anlattıkları dikkat çekicidir.

Burhanettin Bey, Yalova'dan ayrıldıktan sonra siyasete atılıp atılmamakla ilgili kararsızlığını sürdürdü. Ancak geri adım atmadı ve akıntı olarak tanımladığı siyasetin içinden çıkmak yerine, kaderin kendisini götüreceği yere kadar gitmeye razı oldu. İstanbul'a giderek parti genel merkezini ziyaret etti. Antalya'ya dönerken dört gün süren kara yolunu kullanmayıp, daha kısa süren deniz yolculuğunu tercih etti. Onunla birlikte aynı gemide yolculuk yapan çok

önemli isimler bulunuyordu. Fethi Bey ve fırkanın önde gelen isimleri İzmir ziyareti için yola çıkmıştı. Yolculuk sırasında fırkanın belediye seçimlerinde ne yapması gerektiğine ilişkin önemli fikir alışverişleri yapıldı. Daha sonra gemi İzmir limanına yanaştı. Burhanettin Onat, Fethi Bey'in İzmirliyle kavuşma anını şu sözlerle anlatmaktadır: "...Fethi Bey'i dışarıya omuzlarda çıkardılar. O kadar sıkıştırdılar ki Fethi Bey bir aralık bayılacak gibi oldu ve tabii bizimle vedalaşmadan dışarıya çıkarıldı. O rıhtımda yürümedi de, bir insan denizi üstünde yüzdü. Öyle zannediyorum ki yalnız İzmir değil, o gün bütün Ege İzmir rıhtımına akmıştı. Fethi Bey dalgalana dalgalana bir müddet sonra gözden kayboldu."

Fethi Bey ve ekibinin yolculuğu İzmir'de son ererken, Burhanettin Bey birkaç saat sonra Antalya'ya doğru yolculuğuna devam etti. İzmir'deki büyük karşılama töreni gibi olmasa da Antalyalılar onu sıcak ve samimi bir törenle karşıladı. Burhanettin Bey yeni kurulan partiyi Antalya'da teşkilatlandırmak için vakit kaybetmeden faaliyete göstermeye başladı.

Burhanettin Onat'ın anıları Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Antalya teşkilatı ile ilgili son derece önemli bilgileri içermektedir. Özellikle belediye seçimleri sırasında yaşanan olaylar ve sonrasındaki yargılama safhalarına ilişkin anlattıkları dönemin siyasi hayatına ışık tutmaktadır. Belediye seçimleri sırasında yaşanan olaylar sırasında kendisine atfedilen bazı sözleri kabul etmemektedir. Olayları kışkırtmak yerine, halkı yatıştırmak için faaliyet gösterdiğini belirtmektedir. TBMM'de Antalya olayları görüşülürken Haydar Rüştü'nün kendisi için "Bravo yalancıya" demiş olmasına, isim belirtmeden anılarında yer vermiştir. Antalya olaylarına ilişkin Denizli'de devam eden yargılamalar sırasında CHF üyesi bazı kişilerin kendilerine destek olduğunu söylemesi dikkat çekicidir. Yargılama sonucunda beraat etmiş olmasına rağmen Antalya'da doktorluk mesleğini sürdürürken çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Anılarında mesleki hayatında yaşadığı zorluklara da yer vermiştir. SCF Aydın il başkanlığı görevini üstlenen ve daha sonra CHF'ye katılarak milletvekili seçilen Adnan (Menderes) Bey'in Ankara'ya uğurlanma törenine tesadüf eseri tanıklık etmiştir.

Burhanettin Onat hazırladığı bir raporda Mustafa Kemal Paşa'nın SCF'ye karşı sergilemiş olduğu tutumu şu sözlerle değerlendirmektedir: "Gazi işin başında, kurduğu cumhuriyeti hakiki bir cumhuriyet haline getirmek için giriştiği hamlede samimi idi. Fakat tezvir ve tehdit karşısında, tarih önünde en büyük ricatını yaptı. Bizi de böyle perperişan edip ortada bıraktı." Onun bu sözlerinin yer aldığı raporu Mustafa Kemal Paşa okumuş ve özellikle "ricat yaptı" ifadesi dikkatini çekmiştir.

Kitabın "Kılıç Ali'nin Serbest Fırka anıları" başlıklı ikinci bölümü, Kılıç Ali'nin Topçu İhsan tarafından kendisine sorulan sorulara verdiği yanıtlardan oluşmaktadır. Kılıç Ali, İsmet Paşa'nın son zamanlarda dizginlenemeyen bir

hale geldiğini söylemektedir. SCF'nin İsmet Paşa'yı dizginlemek için kurulduğunu ima etmektedir. Makbule Hanım'ın SCF içinde yer almasının İsmet Paşa'yı sevmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. SCF rüzgârının estiği İstanbul ve İzmir gibi yerlerde 10 Temmuz günündeki heyecanların tekrarlandığını söylemektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Yalova günlerine ilişkin önemli bilgiler aktarmaktadır. Yarın gazetesinde İsmet Paşa aleyhinde çıkan karikatürden bahsetmektedir.

Kılıç Ali'nin anılarında en dikkat çekici kısım Tahsin Bey'in belediye seçimleri ile ilgili olarak Fethi Bey'e çektiği telgrafın anlatıldığı bölümdür. Mustafa Kemal Paşa, Tahsin Bey'e belediye seçimlerine girmek için acele etmeyin demiş olmasına rağmen, Tahsin Bey çektiği telgrafta Reiscumhur hazretlerinin belediye seçimlerine katılmalarını uygun gördüğünü yazmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'in İzmir ziyareti sırasında yaşanan olaylar sonrasında açık bir şekilde CHF tarafında yer aldığını beyan etmiştir. Kılıç Ali, Mustafa Kemal Paşa'nın bu beyanının Cumhuriyet gazetesinde nasıl yayımlandığına ilişkin bilgi vermektedir. Onun iddiasına göre Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi'ye hadiseler karşısında hangi tarafta olduğu sorusunu sordurmuş ve "Ben bir tarafım ve unutulmamalıdır ki Halk Partisi'nin reisiyim" yanıtını vermiştir.

Kitabın "Celal Bayar'ın Serbest Fırka anıları" başlıklı son bölümünü kısa bir SCF tarihi olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü Celal Bayar 1973 yılında kaleme aldığı bu metni başkalarının anıları, gazete haberleri ve çeşitli belgelerle zenginleştirmiştir. Sadece kendi anılarını aktarmakla yetinmemiştir. Celal Bayar'ın, Kılıç Ali'den yaptığı uzun alıntılar, -kitabın bir önceki bölümünde yer aldığından olsa gerek- "Celal Bayar, bundan sonraki iki sayfada Kılıç Ali'nin anılarının bir kısmını akıcı bir şekilde naklediyor" açıklamasına birkaç paragraflık ilave yapılmasıyla geçirilmiştir. Kılıç Ali'nin anıları bölümünün tekrarı olacak olsa bile, Celal Bayar'ın üslubuyla anıların bir kez daha aktarılmaması önemli bir eksikliklerdir.

Celal Bayar anılarının sonunda SCF lideri Fethi Bey ile ilgili kişisel düşüncesini açık bir şekilde ifade etmektedir. Fethi Bey'i İttihat ve Terakki'nin genel sekreteri olduğundan beri tanıdığını söylemektedir. Fethi Bey'in bu görev sırasında başarılı ve toplayıcı olmadığını belirtmektedir. Bundan dolayı SCF'nin İsmet Paşa kabinesinden daha fazla başarı sağlayamayacağını düşünmektedir.

Sonuç olarak, Celal Bayar'ın kişisel arşivinde yer alan üç kişinin anılarından oluşan bu eser, okuyucuların SCF'yi üç farklı bakış açısıyla tanımasına neden olmaktadır. Fırkanın kuruluş süreci, Makbule Hanımın fırkaya üye olması, İzmir olayları, 1930 belediye seçimleri gibi olaylar hakkında üç farklı kişinin değerlendirmelerini okumak dönemin siyasi atmosferini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır.